

Coğrafya Sözlüğü

(terimlerin kısmen kökenleriyle)

Doç. Dr. T. Ahmet ERTEK

Doç. Dr. T. Ahmet ERTEK

COĞRAFYA SÖZLÜĞÜ
(terimlerin kısmen kökenleriyle)

ISBN 978-625-6764-27-9

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2023, PEGEM AKADEMI

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayinevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Aralık 2023, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler/Ankara
Tel: (0312) 341 36 67

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Doç. Dr. T. Ahmet ERTEK

1957 yılında İstanbul'da Tarihi Yarımada'da Süleymaniye'de doğdu, 1974'de Şişli Terakki Lisesini bitirdi. 1978'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nden mezun oldu. 1982'de araştırma görevlisi, 1990'da İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Jeomorfoloji Anabilim Dalı'nda "Kocaeli Yarımadasının Kuzeydoğu Kesiminin Jeomorfolojisi" isimli doktora tezi ile bilim doktoru, 1993'de yardımcı doçent, 2018'de doçent oldu.

2001'de doçentlik tezi düzeyinde, "Yenişehir Havzasının Jeomorfolojisi (Bursa)" isimli bir üniversite araştırma projesini Prof. Dr. Sırrı Erinç ve Prof. Dr. Oğuz Erol'un hakemliklerinde bitirdi ve Kuzey Anadolu Fayı'nın güneydeki 3.kolunun Yenişehir Havzası'ndan geçtiğini ve aktif olduğunu hazırladığı 22 jeomorfolojik metotla ispat etti.

2003'te Lise II'lere "Türkiye Fiziki Coğrafyası" isimli kitabı yazdı ve 5 yıl coğrafya müfredat programındaki liselerde okutuldu. Akademik yaşamında; 8 doktora ve 26 yüksek lisans öğrencisi yetiştirdi. 2000'de CNN Türk'te gösterime giren 12 programlık "Bulutların Ülkesi" ve 2005'te TRT Televizyonlarında gösterime giren 29 programlık "Zamanın Tanığı" isimli doğa belgesellerinde bilimsel danışmanlık yaptı. Radyo ve televizyonlarda canlı yayınlara katıldı; gazetelerde bilimsel haberleri yayınlandı. 1997-2023 yılları arasında İngiltere, Japonya, İtalya, Sırbistan, Bulgaristan, KKTC, Mısır, Polonya, Yunanistan, İsrail, Ukrayna, İspanya, Şili, Almanya, Gürcistan, Arnavutluk, Fransa, Rusya, ABD, Çin, İran, Özbekistan ve Kırgızistan'da yapılan uluslararası kongrelere, konferanslara ve toplantılara katıldı, bildiriler sundu. 150'ye yakın büyük bir çoğunluğu yazılı bildirili ulusal kongrede konuşmacı ya da çağrılı konferanslarda konuk konuşmacı oldu.

2004'de Viyana'daki Uluslararası Nükleer Enerji Ajansı (IAEA) tarafından yapılan erozyon ve toprak çalışmaları uluslararası projesine çağrıldı. İstanbul'un erozyon çalışmalarına destekler verdi. 2005'te İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından davet edildiği İstanbul Metropolitan Planlamada 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı ve 1/25.000 ölçekli İstanbul Nazım İmar Planı çalışmalarına jeomorfolojist olarak katkılar sağladı. Bulunduğu yerbilimleri grubunda "İstanbul İli Jeomorfoloji Haritası"nı 3 yıl gibi kısa bir sürede tamamladı ve 1/25.000 ölçekli bu haritaya dayalı yaklaşık 1000 sayfalık "İstanbul'un Jeomorfolojisi"ni 2008'de kaleme aldı. Aynı şekilde, 2010 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından davet edildiği "Bursa Çevre Düzeni Planı" ve "Bursa Nazım İmar Planı" projelerine imza attı ve "Bursa İli Jeomorfolojisi"ni kaleme aldı. 2017-2023 yılları arasında, davet edildiği, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı onaylı, Prof. Dr. Şengül Aydıngün başkanlığında yürütülen bir Avrupa Birliği (AB) projesi olarak destek de alan ve halen

kazı çalışmalarının sürdüğü, “K.Çekmece-Bathonea Arkeoloji Kazısı”nda jeomorfolog ve coğrafyacı olarak halen çalışmaktadır. K.Çekmece Gölü’nün günümüzdeki göl seviyesinin altındaki antik kentin varlığına dair, arkeolojik kazı çalışmalarına jeomorfolojik ve batimetrik anlamda bilimsel katkılar verdi. 2021-2023 yılları arasında davet edildiği TÜBİTAK&MEB işbirliğiyle yapılan ülkemiz “Fen Liseleri Coğrafya Müfredat Programı” çalışmalarına katkılar verdi; halen müfredata dayalı materyal çalışmalarını coğrafyacı meslektaşlarıyla sürdürmektedir.

Ahmet Ertek’in 200’ün üzerinde basılı ulusal ve uluslararası kitapları, kitapta bölümleri, makaleleri, kitap editörlükleri, atlasları, sözlükleri, ansiklopedi maddeleri, duvar haritaları, bilimsel posterleri, yayınlanmış belgeselleri ve tamamlanmış olduğu projeleri bulunur.

Discovery Channel ve Türk Coğrafya Kurumu işbirliği ile meslektaşlarıyla birlikte Ansiklopedik Dünya Atlası’nı hazırladı. Akarsu, Karst, Kıyı jeomorfolojisi ile Jeomorfoloji, Uygulamalı Jeomorfoloji, Antropojenik Jeomorfoloji, Kuaterner Jeomorfolojisi ve Yer Sistemleri konularında uzmanlığını geliştirdi; bu konularda lisans, yüksek lisans ve doktora dersleri verdi. Yurtiçinde ve dışında 800’ün üzerinde arazi çalışmasına katıldı ya da organize etti.

Ayrıca, 2003-2009 yılları arasında 7 yıl Türk Coğrafya Kurumu Derneği (TCK)’nin Genel Sekreterliğini de yapan Ertek, 10.11.2009 ile 23.06.2023 tarihleri arasında 14 yıla yakın Türk Coğrafya Kurumu Derneği Yönetim Kurulu Başkanlığını yaptı. Bu sürede Uluslararası Coğrafya Birliği (IGU)’nin Türkiye Temsilcisi oldu. 2018’de 24 Asya ülkesinin coğrafya kurumlarıyla birlikte Pekin’de Asya Coğrafya Birliği’ni (AGA) kurdu. Halen bu birliğin başkan yardımcısıdır (2019-2023). Ağustos 2021’de TCK Başkanı olarak İÜ Coğrafya Bölümü ile işbirliğiyle, dünyada Covid-19 grip salgınına rağmen, “17.Uluslararası Coğrafya Olimpiyatları”nın ve “34.Uluslararası Coğrafya Kongresi”nin çevrimiçi evsahipliğini yaptı.

2013-2016 yılları arasında Marmara Üniversitesi Coğrafya Bölümünde misafir hocalık da yapan Ertek, 1982’den günümüze halen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Fiziki Coğrafya Anabilim Dalı’nda öğretim üyeliği görevini sürdürmekte olup, evli ve iki çocuk babasıdır.

ORCID No: 0000-0002-9857-4832

ÖN SÖZ

Elinizdeki “Coğrafya Sözlüğü”, elli yıldır sürdürdüğüm coğrafya mesleğinde gezdiğim, gördüğüm, gözlemlediğim, öğrendiğim, üniversitede öğrencilerime ve kamuda halkımıza öğretme gayreti içinde olduğum coğrafya terminolojimizin, bir kitap halinde okuyucuya sunulmasını amaçlar.

Burada öncelikle her bir terimin kısa bir tanımı yapılmıştır. Gerekli görüldüğü yerlerde açıklayıcı bilgisi eklenmiş, varsa Türkiye’den ve dünyadan örnekleri verilmiştir. Zaman zaman metin içinde terimin karşıtı ya da farklı dillerde kullanılan, ancak aynı anlamı taşıyan şekli; örneğin İngilizce’de “*abrasion platform*”dan tercümeyle terminolojimize giren “abrazyon platformu”nun dilimizdeki tam karşılığı olan “dalga aşındırma düzlüğü” gibi terimler, ilgili alfabetik sıralama içinde yinelenmiştir. Bulunabildiği oranda kullanılan yabancı terimlerin, Türkçeye girdiği yabancı dil ya da dillerdeki kökeni hakkında bilgi de sunulmaya çalışılmış, bunlar *italik* olarak yazılmış; varsa günümüzdeki karşılığı yanına eklenmiştir. Örnek olarak; “med-cezir”, Arapça *el-meddu vel-cezir*; Farsça *meddü-cezr* olarak dilimize girmişken; günümüz karşılığı olan terim “gelgit” şeklinde sunulmuştur. Bazen bir coğrafi terim birden fazla anlam taşıyabilir; o durumlarda açıklamasında “boğaz” örneğinde olduğu gibi rakamlar verilerek çeşitli anlamları verilmiştir. Bazen de bir terim, “rafineri” ve “petrol rafinerisi”nde olduğu tek veya iki kelimelik ifadelerle benzer anlamları taşıdığında birbirine gönderme yapmak için açıklamalarında bakiınız (Bk.) ibaresi konulmuştur.

Bu sözlükte, mümkün olduğunca günümüzde üniversitelerimiz ile lise ve ilköğretim coğrafya müfredatında kullanılan coğrafi terimler, ön plana alınmış ve bu sözlük çalışmamız oluşturulmuştur. Coğrafya terminolojisine giren; örneğin askeri coğrafya, risk, tehlike, sürdürülebilirlik, arazi değişimi, uzaktan algılama gibi yeni kelimelerle sözlük taçlandırılmıştır. Fazla ayrıntıdan mümkün olduğunca kaçınılmış; herkesin anlayacağı sade bir dil kullanılmaya çalışılmıştır.

Kitabın yayınlanmasındaki tüm süreçlerde büyük hassasiyet gösteren PE-GEM YAYINEVİ sahibi sayın Servet SARIKAYA beyefendiye ve kitabımın hazırlanması ve yayımlanmasına özen gösteren yayınevi çalışanlarına şükranlarımı sunarım.

Toplamda yaklaşık 1500'den fazla coğrafya teriminin sunulduğu bu sözlüğü her zaman başucunuzda bulunduracağınıza inanıyorum.

Faydalı olması dileklerle, iyi okumalar.

Doç. Dr. T.Ahmet Ertek

Kozyatağı – İstanbul,

29 Ekim 2023

KAYNAKÇA

- Anadolu*, Metin Tuncel, DİA 3, İstanbul. 1991.
- Antroposen, Antroposfer: Antropojenik Jeomorfoloji*, T.Ahmet Ertek, Ankara, 2023.
- Beşeri ve Ekonomik Coğrafya (5.Baskı)*, Editörler: Mesut Doğan ve Özlem Sertkaya-Doğan, Ankara, 2021.
- Biyocoğrafya*, Recep Efe, İstanbul, 1994.
- Büyük Atlas*, Faik Sabri Duran, İstanbul, 1965.
- Büyük Dünya Atlası*, MTA Gn.Md., Ankara, 1993.
- Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, Meydan Larousse, 1969.
- Büyük Türk Sözlüğü*, Hayat, Şevket Rado, İstanbul, 1976.
- Coğrafya Terimleri*, Türk Dil Kurumu (TDK), Ankara, 1942.
- Coğrafya Terimleri Sözlüğü*, Sami Öngör, İstanbul, 1975.
- Coğrafya Terimleri Sözlüğü*, Reşat İzbirak, Ankara, 1976.
- Coğrafya Terimleri Sözlüğü*, Ferruh Sanır, Ankara, 2000.
- Doğa Bilimleri Sözlüğü (Coğrafya-Ekoloji-Ekosistem)(Açıklamalı Türkçe-İngilizce)*, İbrahim Atalay, İzmir, 2004.
- Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya*, Ramazan Özey, İstanbul, 1999.
- Ekoloji Terimleri Sözlüğü*, Necmettin Çepel, İstanbul, 1982.
- Ekonomik Coğrafya 2: Enerji Kaynakları*, Hayati Doğanay, Erzurum, 1998.
- Fransızca-Türkçe Jeomorfoloji Sözlüğü*, Mehmet Ardos, İstanbul, 1976.
- Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük*, Tahsin Saraç, Ankara, 1976.
- Genel Fiziki Coğrafya (5.Baskı)*, İbrahim Atalay, Ankara, 2001.
- Genel Fiziki Coğrafya* (Ed.Barbaros Gönençgil), Ankara, 2018.
- Genel Klimatoloji*, Oğuz Erol, İstanbul, 1988.
- Genel Jeoloji. Cilt I. (II. Baskı)*, İhsan Ketin, İstanbul, 1982.
- Geographical Terms*, L.D. Stamp, London, 1962.
- Hydroğrafya'nın Ana Çizgileri I-II*, M.Yıldız Hoşgören, İstanbul, 1979 ve 2004.
- Illustrated Glossary of Snow and Ice*, T.Armstrong, B.Roberts, C.Swithinbank, 1973.
- Jeoloji-Jeomorfoloji Terimleri Sözlüğü*, Emrullah Güney, Diyarbakır, 1994.
- Jeomorfoloji I-II Sırrı* Erinç, (Güncelleştirenler: A.Ertek&C.Güneysu), İstanbul, 2000 ve 2001.
- Jeomorfolojinin Ana Çizgileri I-II*, M.Yıldız Hoşgören, İstanbul, 1983 ve 1998.

- Jeomorfoloji Sözlüğü (Kısmen Yerbilimleri)*, Mehmet Ardos, Nilüfer Pekcan, İstanbul, 1994.
- Jeomorfoloji Terimleri Sözlüğü*, M.Y. Hoşgören, İstanbul, 2014.
- Kartoğrafya I-II*, Turgut Bilgin, İstanbul, 1965 ve 1974.
- Kavramsal ve tarihsel açıdan askeri coğrafya: Coğrafya mı? Jeopolitik mi?* Kaan Kaan ve Ömer Emre Kuşçu, *Türk Coğrafya Dergisi*, 78: 145-154, İstanbul, 2021.
- Klimatoloji*, Ahmet Ardel, İstanbul, 1973.
- Klimatoloji Tatbikatı*, Ahmet Ardel, Ajun Kurter, Yusuf Dönmez, İstanbul, 1969.
- Klimatoloji ve Metodları*, Sırrı Erinç, İstanbul, 1969.
- Longmans Dictionary of Geography*, L.D. Stamp, London, 1968.
- Ortaöğretim Coğrafya 9-10-11-12*, MEB Yay. Ankara, 2008.
- Principles of Geomorphology*, W.D.Thornburg, New York, 1954.
- Rocks and Minerals*, C.A.Sorrel, G.F. Sandström, New York, 1973.
- Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, TÜBİTAK, Ankara, 2022.
- Şehir Coğrafyası I-II (4.Baskı)*, Süha Göney (Ed. M.Bayartan), İstanbul, 2017.
- Toprak Oluşumu, Erozyon ve Korunması*, Barış Mater, İstanbul, 1986.
- Türkiye Coğrafyası (Fiziki)*, Ahmet Ertek, İstanbul, 2003.
- Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*, Ed. Meryem Hayır-Kanat, Ankara, 2016.
- Türkiye Dağları ve Dağlık Alanlarının Sınıflandırılması*, Neslihan Dal, İ.Ü. Sosyal Bil. Enst. Doktora Tezi, İstanbul, 2023.
- Türkiye'de Şehirleşmenin Mekânsal Dağılışı ve Değişimi*. Murat Yüceşahin, Rüya Bayar, E.Murat Özgür, Ankara, 2004.
- Strüktürel Morfoloji I-II*, İsmail Yalçınlar, İstanbul, 1968 ve 1969.
- Yerbilim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu (TDK), Hamit Nafiz Pamir ve Önder Öztunalı, Ankara, 1971.
- <https://sozluk.gov.tr/> (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, dijital)
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Obsidyen>
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Sürdürülebilirlik>
- <https://polen.itu.edu.tr/items/7e60638e-ab88-4237-9bbf-b9215c07bafb>
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Savaş>
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Soykırım>
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Homo_sapiens_sapiens

İÇİNDEKİLER

Doç. Dr. T. Ahmet ERTEK.....	iii
Ön Söz.....	v
Kaynakça.....	vii
A	1
B	11
C	18
Ç	21
D	23
E	33
F	38
G	42
H	46
I	50
İ	50
J	53
K	55
L	71

M	74
N	81
O	85
Ö	89
P	90
R	98
S	101
Ş	114
T	116
U	127
Ü	128
V	128
W	130
Y	130
Z	135

A

Abisal bölge (Derin deniz bölgesi) (Yunanca'da *abyssos*: dipsiz): Okyanus ve denizlerin 1000 m'den daha derin yerleri.

Abisal fasiyes: Okyanusların derin çanaklarını içeren çökeltme ortamı.

Ablasyon (Latince'de *ablatio*: alıp götürme): Buzullarda erime ve buharlaşma yoluyla meydana gelen kütle kaybıdır.

Absorbsiyon (İngilizce'de *absorption*: emilme): Güneşten gelen enerjinin atmosfer tarafından bir kısmının emilmesi olayı. Güneş radyasyonu üzerinde rol oynayan etkenlerden birisidir.

Abrazyon (Latince'de *ab*: çıkarıp almak; *radere*: kazınmak; Fransızca'da *abrasion*: abrazyon): Enkazla çok yüklü dalgaların kıyıda ve özellikle az derin deniz diplerinde yaptığı aşındırma faaliyetleri.

Abrazyon platformu (Dalga aşındırma düzlüğü) (İngilizce'de *abrasion platfom*: dalga aşındırma düzlüğü): Kıyı profilinde falez çentiğinin oluşması ve gelişmesi sonucunda falez dikliğinin meydana gelmesine paralel olarak kıyı çizgisi önünde dalgaların aşındırma aktivitelerinin eseri olarak ortaya çıkan sahanlık veya platform. Bu platform, her zaman bir düzlük manzarası sunmaz, bazen döküntülü malzemenin ve

kayalıklarla kısmen adacık ve kayalıklardan bile oluşabilir.

Açık işletme: Tamamen açık havada veya yüzeye çok yakın bir konumda bulunan maden yatağı işletmesi. Madenin üzerini örten toprak veya örtü tabakasının kaldırılmasıyla işletilen bu yataklarda üretim, kapalı işletmelere göre oldukça kolay ve ekonomiktir.

Açılı diskordans: Deniz seviyesinde ya da yer kabuğunda meydana gelen hareketlerle ilgili olarak, üstüste bulunan iki tabakanın birbirine göre uzanış doğrultuları ve eğimleri bakımında belli bir açıdaki uyumsuzluk ve tabakalar arasındaki açılı istiflenme.

Ada: 1) Okyanus, deniz ve göllerde farklı boyutlardaki suyla çevrili kara parçası. 2) Parsel.

Adatepe: Kurak ve yarıkurak bölgelerde geniş sahalara yayılan ve aşınım ile meydana gelen düzlükler üzerinde birdenbire dik meyillerle yükselen ve düzlüğün çeşitli noktalarına dağılmış bir şekilde bulunan ada şeklindeki tepe ve dağlar.

Adyabatik değişim (Yunanca'da *adiabatos*: içerisine sokulamaz teriminden İngilizce'de *adiabatic'den çeviriyle*): Hava ile dışarı arasında ısı alıp verme olmadan beliren ısınma veya soğuma. Bu olayın özellikle *föhn* gibi rüzgârların oluşumunda önemi vardır. Çünkü bir gaz birdenbire sıkıştırılırsa ısınır; genişlerken ise soğur.